

ACTIVITĂȚI DESFĂȘURATE ÎN CADRUL PROIECTULUI *RELAȚIILE EXTERNE ALE ORAȘELOR GRECEȘTI PONTICE* ÎN PERIOADA ELENISTICĂ ȘI EPOCA ROMANĂ: O ABORDARE MULTIDISCIPLINARĂ*

Proiectul la care facem referire se derulează începând cu anul 2011, sub egida Institutului de Arheologie din Iași al Academiei Române (director de proiect dr. Victor Cojocaru), beneficiind de finanțare din partea Consiliului Național al Cercetării Științifice din România, CNCS-UEFISCDI (PN-II-ID-PCE-2011-3-0054)¹. Acesta reunește o amplă echipă de specialiști, în diverse domenii, din țară și din străinătate, ale căror cercetări au ca finalitate definirea, dintr-o perspectivă multidisciplinară, a contactelor întreținute de comunitățile urbane pontice cu lumea greco-romană și vecinii „barbari”².

În continuare vom semnală două dintre activitățile care au avut loc în cadrul proiectului, în cursul anului 2012. Cea mai importantă dintre ele a fost desfășurarea Simpozionului național *Poleis din Pont și Propontida în epocile elenistică și romană*, în perioada 27–28 septembrie, cu participarea tuturor membrilor echipei și a unor specialiști din afara proiectului. Manifestarea a fost găzduită de către Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, responsabilitatea organizării ei revenind domnilor Iulian Bîrzescu, Florian Matei-Popescu, Adrian Robu și doamnei Florina Panait-Bîrzescu, împreună cu directorul de proiect. Comunicările au fost împărțite, în funcție de tematica abordată și de izvoarele folosite, în două secțiuni, care s-au succedat pe parcursul celor două zile: secțiunea de istorie-epigrafie, cu titlul *Relațiile dintre cetățile pontice și contactele acestora cu barbarii din hinterland* și cea de arheologie-numismatică - *Producțiile locale și impactul lor asupra relațiilor interpontice*.

În prima secțiune au fost incluse 11 lucrări: Al. Avram (Le Mans), *Decretul de la Histria SEG 53, 724. Prima mențiune a bastarnilor la Dunărea de Jos*; V. Cojocaru (Iași), *Relațiile interpontice ale orașelor grecești din nordul Mării Negre și contactele acestora cu barbarii din hinterland pe baza surselor epigrafice*; L. Ruscu (Cluj), *Relațiile apoikiilor vest-pontice cu vecinii lor greci și barbari în epocile elenistică și romană*; M. Dana (Paris), *Ἐξω δὲ πατρίδας νῦν δῶω* (CIRB 134). *Relații și rețele între cetățile grecești din sudul Mării Negre și vecinii lor pontici*; A. Robu (București), *Sanctoare și relații interstatale în lumea elenistică: exemplul cetăților Byzantion și Calchedon*; M. Bărbulescu, L. Buzoianu (Constanța), *Teritoriul Tomisului în epoca romană timpurie în lumina documentelor epigrafice*; A. Dumitru (București), *Indigeni, polis și monarhii elenistice – Byzantion și teritoriul său în secolul III a. Chr.*; F. Matei-Popescu (București), *Statutele juridice ale orașelor vest-pontice în Imperiul Roman*; A. Poruciuc (Iași), *O privire diacronică asupra rolului politico-militar al populațiilor vechi germanice în zona carpato-danubiano-pontică (sec. II a. Chr.–sec. VI p. Chr.)*; D. Ruscu (Cluj), *Relațiile externe ale Dobrogei în antichitatea târzie – coordonata ecleziastică*; N. Zugravu (Iași), *Pentru o prosopografie creștină a Dunării de Jos*.

A. Avram discută pe marginea unei inscripții descoperită în anii '60 în necropola de la Pliska, care conține un decret promulgat de una din coloniile ioniene vest-pontice, în cinstea unui oarecare Meniskos. În opinia autorului, inscripția poate fi atribuită Histriei și ar documenta relațiile acestei cetăți cu populațiile germanice (skirii lui Ates) la începutul secolului al III-lea î.Hr. V. Cojocaru face o sinteză a raporturilor apoikiilor nord-pontice cu alte *poleis* din arealul Mării Negre, precum și cu populațiile „barbare” din hinterland, în perioada elenistică și epoca romană. Pentru prima dată sunt adunate și interpretate, în afara

* Acest material a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România, CNCS – UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-0054.

¹ Titlul în limba engleză al proiectului este următorul: *External Relations of the Pontic Greek Cities in the Hellenistic and Roman Times: a Multidisciplinary Approach*.

² Pentru informații despre proiect, membrii echipei și activitățile desfășurate, a se consulta pagina web a acestuia www.ponticgreekcities.ro.

discursului istoriografic tendențios din spațiul (ex)-sovietic, toate epigrafele care conțin date relevante despre acest subiect (117 inscripții). O întreprindere similară, bazată, preponderent, pe aceeași categorie de surse, realizează L. Ruscu pentru comunitățile grecești din vestul Pontului. Se face distincție între raporturile oficiale, interstatale (politice, militare sau diplomatice) și cele din planul relațiilor „personale”. În cazul ambelor comunicări se precizează că situația din vremea lui Mithradates VI Eupator va beneficia de o atenție particulară, cu ocazia următoarei manifestări comune din cadrul proiectului.

M. Dana identifică relațiile și rețelele complexe, de natură diversă, care se țin pe coasta de sud a Pontului Euxin, pe fondul comunității de interese sau concurenței (posibile) între coloniile de origine ioniană și cele doriene. A. Robu evidențiază rolul sanctualelor și al festivalurilor religioase în legăturile pe care orașele de pe malurile Bosforului Thracic, Byzantion și Calchedon le-au stabilit cu alte cetăți grecești. Prin repertorierea și interpretarea informațiilor epigrafice și literare din întreg bazinul Mării Negre, aceste prime cinci intervenții complementare reușesc să contureze o perspectivă relativ unitară asupra relațiilor interpontice și a celor cu populațiile negrești învecinate.

Aceleași categorii de izvoare au fost folosite pentru documentarea unor aspecte particulare ale temei propuse spre dezbatere în cadrul simpozionului. M. Bărbulescu și L. Buzoianu analizează principalele probleme legate de evoluția teritoriului tomitan, în epoca romană, pe baza unui dosar epigrafic consistent, care conține aproximativ 120 de inscripții. A. Dumitru încearcă să delimiteze teritoriul orașului Byzantion, prin prisma raporturilor pe care cetatea le-a întreținut cu monarhiile elenistice și „populațiile indigene”, în cursul veacului al III-lea î.Hr. F. Matei-Popescu reia cercetările despre statutul juridic al orașelor grecești vest-pontice sub stăpânire romană, urmărind identificarea unui posibil model de integrare a acestei zone în cadrul provincial roman. Ultimele trei lucrări au tratat subiecte complementare tematicii proiectului, precum populațiile vechi germanice din sud-estul Europei (A. Poruciuc) sau diverse aspecte ale istoriei timpurii a creștinismului în regiunea Dunării de Jos (D. Ruscu și N. Zugravu).

În cea de-a doua zi au fost susținute nouă comunicări din domeniul numismaticii³ și arheologiei: G. Talmațchi (Constanța), *Noi investigații privind fenomenul semnelor monetare în contextul lumii grecești vest-pontice (cronologie, forme, penetrație)*; Th. Isvoranu (București), *Relații economice între Histria și Tomis în secolele VI-I a.Chr. reflectate de descoperirile monetare*; L. Munteanu (Iași), *Legăturile orașelor grecești vest-pontice cu populațiile barbare în epoca elenistică. Evidența numismatică*; V. Banaru (Mannheim), *Comerț organizat sau schimb de mărfuri? Considerații cu privire la formele și căile de difuzare a importurilor grecești în nord-vestul Pontului Euxin*; A. Opaț (Iași), *Unele considerații privind producția și consumul de vin și produse piscicole în ținuturile vest-pontice (sec. I a.Chr. – III p.Chr.)*; C. Chiriac, S. Boțan (Iași), *Sticlăria elenistică și romană din Pontul Euxin. Între producție și import*; I. Nastasi (Constanța), *Opațe romane la Tomis: producție locală și difuzare*; F. Panait-Bîrzescu (București), *Modele iconografice comune în cetățile pontice*; I. Bîrzescu (București), *Teracote cu reprezentări zoomorfe din sanctualele coloniilor grecești din Marea Neagră*.

G. Talmațchi aduce contribuții la studierea cronologiei, tipologiei și circulației vârfurilor de săgeți – semne monetare. Aceste piese ar fi avut un rol economic, fiind folosite ca mijloace de plată în interiorul orașelor și în mediul greco-autohton, într-o perioadă destul de timpurie. L. Munteanu identifică modalități posibile, non-comerciale, prin care monedele grecești vest-pontice au ajuns în mâna „barbarilor” în epoca elenistică: plăți prevăzute în acorduri, remunerarea prestațiilor militare, răscumpărarea captivilor, jafuri, daruri diplomatice sau mobilitatea persoanelor. Existența unor asemenea căi de difuzare a produselor grecești în mediul tracic și scitic, pe lângă comerțul greco-barbar regulat, este susținută, cu exemple concrete, de către V. Banaru.

A. Opaț discută despre producția de vin și cea de pește în Dobrogea romană, pe baza descoperirilor de ambalaje ceramice grecești și a imitațiilor lor getice, folosite pentru comercializarea acestor mărfuri. C. Chiriac și S. Boțan realizează o cercetare exhaustivă a veselei de sticlă din bazinul Mării Negre, în antichitate. Se remarcă diferențe cantitative și calitative vizibile între zona nord- și cea vest-pontică și se încearcă identificarea unor posibile centre de producție vitrică locală în aceste regiuni. Descoperirile de opațe romane tomitane sunt folosite de către I. Nastasi în încercarea de a reconstitui rețeaua de relații comerciale ale acestui centru producător cu așezările din teritoriu și cu orașele grecești învecinate sau mai îndepărtate, din Imperiu. F. Panait-Bîrzescu urmărește originea și modul de răspândire a unor reprezentări sculpturale de divinități în arealul pontic. Aceste modele iconografice comune mai multor cetăți atestă existența unor relații complexe,

³ Din păcate, au fost prezentate doar două din cele trei lucrări cu temă numismatică, selectate de către organizatori pentru această secțiune.

care țin de domeniul vieții artistice și religioase. I. Bîrzescu analizează descoperirile de teracote, reprezentând animale sau păsări, din sanctuarele pontice. Discuțiile cu privire la originea modelelor, funcția și contextul acestor reprezentări coroplastice se poartă pe baza unor studii de caz (Histria, Leuke, Olbia și Kytiaia).

Informațiile obținute din studierea diferitelor categorii de artefacte întregesc tabloul de ansamblu al relațiilor externe ale orașelor grecești pontice, în epocile elenistică și romană. Cea mai mare parte a lucrărilor susținute în cadrul simpozionului sunt rezultatul unor cercetări documentate, sistematice și originale. Intervențiile pertinente ale participanților vor putea contribui la îmbunătățirea calității unora dintre materialele care vor fi publicate. Majoritatea acestora sunt reunite într-un volum colectiv, editat de organizatorii manifestării, care va vedea lumina tiparului în cursul acestui an. De asemenea, se intenționează continuarea dialogului început de membrii proiectului la București, prin organizarea unui Congres internațional la Constanța, în perioada 8–12 iulie 2013, la care vor participa numeroși specialiști cu notorietate internațională, în diverse domenii ale antichității greco-romane.

Cea de-a doua activitate la care facem referire este o excursie de studiu în Turcia, care a avut loc imediat după încheierea lucrărilor simpozionului. Ea a fost organizată în perioada 29.09 – 9.10.2012, la inițiativa și prin implicarea consistentă a directorului de proiect. Împreună cu membrii arheologi ai proiectului, dar și câțiva oameni inimoși și pasionați de istorie, am pornit într-o călătorie fascinantă, ce avea să ne poarte pașii spre inima Anatoliei. Traseul a fost atent planificat, astfel încât să putem acoperi cât mai mult din numeroasele obiective pe care ni le propusesem, în ciuda distanțelor apreciabile dintre ele. Cu acest prilej au fost vizitate multe obiective arheologice și istorice importante de pe coasta de nord, de vest și din zona centrală a Asiei Mici (Heracleea, Amastris, Sinope, Amisos, Amaseia, Gordion, Aphrodisias, Hierapolis, Dydim, Milet, Priene, Ephesos, Claros, Smyrna, Pergamon, Troia, Kyzikos ș.a.), ceea ce s-a dovedit a fi extrem de important pentru o mai bună înțelegere a relațiilor externe ale orașelor grecești din arealul Mării Negre.

Prima oprire a fost, după cum era normal, Istanbulul – orașul dorit și admirat de întreaga lume, după cum îl aprecia Philip Mansell. Aflat pe malurile Bosforului, la granița dintre Europa și Asia, vechiul Constantinopol degajă un aer de măreție impresionantă. Întregul topos îmbină în mod armonios într-un tot unitar urmele tuturor civilizațiilor ce și-au lăsat amprenta materială și spirituală asupra locului. Acest lucru îl sesizezi poate cel mai bine atunci când privești cum stau față în față, ca doi coloși, Sfânta Sofia – admirabila bijuterie arhitectonică a lui Iustinian, și Moscheea Albastră – una din cele două construcții religioase islamice, cu șase minarete.

Mai departe drumul nostru ne-a purtat spre nord pe țărmul Mării Negre, acolo unde am vizitat câteva din vechile colonii și orașe întemeiate de greci: Heracleea, Sinope, Amastris și Amisos. Deși aici urmele arheologice nu sunt atât de vizibile ca pe coasta de vest a Asiei Mici, am descoperit cu mare plăcere micile muzee locale ce ne-au oferit surprize plăcute în ceea ce privește calitatea exponatelor, un exemplu fiind și șarpele Glycon descoperit la Amasra, și asemănător celui de la Constanța.

De la Samsun am pornit spre inima Asiei Mici, oprindu-ne mai întâi la Amaseia, orașul de baștină al celebrului geograf Strabo, dar și vechea capitală a Pontului. În afară de peisajul montan superb, am rămas impresionat de magnificele morminte regale săpate în stâncă ce veghează încă asupra orașului de pe malurile Râului Verde (în turcă: Yeşilirmak). Următoarea oprire a fost într-o altă veche capitală și anume Gordion, orașul de care se leagă numele legendarului rege Midas al Lidienilor, vestit prin bogățiile sale. De altfel, în afară de muzeu, principalul punct de atracție al sitului este un tumul impunător (Tumulul MM), cu o înălțime de aproximativ 50 de metri, despre care se crede că ar reprezenta locul de veci al acestui rege.

Ne-am îndreptat apoi spre țărmul vestic al Asiei Mici, trecând prin Aphrodisias, un oraș impunător, prin eleganța și frumusețea construcțiilor sale din marmură. Mai departe, am putut vizita unul dintre cele mai cunoscute oracole ale lumii antice – Templul lui Apollo de la Didyma, după un scurt popas la stațiunea cu ape termale de la Pamukkale. Peste terasele albe formate din depuneri de calcar se găsește orașul Hierapolis, faimos încă din antichitate pentru efectul curativ al apelor sale.

Ne-am oprit apoi la Milet, una dintre cele mai importante enclave ale colonizării grecești din secolele VIII–VI î.Hr., până la distrugerea persană din anul 494 î.Hr. În afara teatrului impunător, ceea ce a rămas din orașul grecesc nu oferă privitorului profan prea multe motive de satisfacție, raportându-ne la importanța locului. Dar din perspectiva specialistului, vestigiile de aici nu-și găsesc analogii în vreuna dintre cetățile grecești din Marea Neagră. Spectaculos s-a dovedit a fi Priene, cu celebrul Sanctuar al Atenei construit la poalele celui mai înalt punct de pe acropolă.

Ziua următoare a fost dedicată Efesului, unul dintre cele mai mari și mai importante orașe ale lumii antice. Odată cu stăpânirea romană, atunci când orașul devine capitala provinciei Asia, are loc o perioadă de înflorire reflectată, mai ales, în plan arhitectonic și urbanistic. Unul dintre simbolurile acestei perioade este și Biblioteca lui Celsus, construită în prima jumătate a secolului al II-lea d.Hr., din care se mai păstrează astăzi doar fațada. După Efes am ajuns la un alt oracol al lui Apolo, cel de la Claros, apoi la Smyrna, așa cum era cunoscut odinioară orașul aflat azi lângă modernul Izmir.

Ultimele obiective mari ale excursiei noastre au vizat Pergamul – orașul faimos pentru producția sa de pergament și în cele din urmă, Troia. Descoperit de celebrul Heinrich Schliemann în secolul al XIX-lea, orașul identificat cu epopeea homerică, fascinează prin liniștea mai degrabă decât prin măreția sa. La mii de ani distanță de la marea înfruntare dintre troieni și greci, orașul lui Priam constituie o punte de legătură între mit și realitate, între trecutul de legendă și realitate. La final ne-am reîntors pe malurile Bosforului acolo unde am reușit să vizităm Muzeul de Arheologie din Istanbul, unul dintre cele mai interesante din lume ca bogăție și varietate a exponatelor.

Fiecare dintre aceste obiective pe care le-am vizitat ne-a îmbogățit orizontul cognitiv dar și cel spiritual. Fiecare dintre participanți, în urma unei înțelegeri făcute de la început, a prezentat câte un obiectiv, pe măsură ce ajungeam să le vizităm, trezindu-ne, astfel, interesul și stimulându-ne curiozitatea. În afară de valoarea științifică deosebită, această excursie a fost benefică și în plan social și inter-uman, dat fiind că am reușit să ne cunoaștem mai bine și să schimbăm idei. Am reușit să luăm contact cu Turcia și comorile sale variate și inegalabile ce fac din această țară o destinație obligatorie pentru orice pasionat de istorie și nu numai.

LUCIAN MUNTEANU, SEVER BOȚAN

